

توضیحات مقدماتی :

(۱) پیش فتار :

- خواننده رِرامی ، نظر بر این بود که این کتاب در وهله اول کُلاً به زبان ترکی ب ا برسد ، اما بعداً تغییر نظر داده و ا آن را با توضیحات فارسی ضروری دانستم ، را که متاسفانه هموطنانمان از یاد بیری زبان ترکی و مادری خود محروم و بی بهره اند ، اکثر کسانی که با سوادند جبراً تنها به نوشتن و خواندن زبان فارسی آشنائی دارند. و...
شعری از ابولقاسم حسین زاده : [انا سوزو]:

ارمیت کالدیر یئمک اؤلمور هر سؤزو ا یب دئمک اؤلمور ...

انلایانا بیرجه میلک سازدیر ، انلامایانا زورنا - قوالدا ازدیر ...

- با وجودی که مدت زیادی از ا اول و دوم این کتاب می گذرد، متاسفانه بخاطر رفتاریهای مختلف کار و زندگی ، هنوز موفق به آماده کردن جلد دوم و جلد ترکی ان نشده ام.

- بعد از ا اول همین کتاب ، عده ای از خوانندگان محترم ، بوسیله تلفن و یا نامه ا ان را تبریک گفته و بعضی از آنان نیز بعد از تعریف و تشویق ، نظرات انتقادی خود را که عمدتاً به فشرده و نا روشن بودن مطالب ان [بویه در بخش اول کتاب و همانا به در هم و برهم بودن بخشهای مختلف ان بوده است] بیان کرده اند. در این رابطه همه جانبه ترین نظریه انتقادی را مرحوم آقای دکتر زهتابی، در نامه ای که جنبه تشویق نیز داشته (نامه وی در انتهای کتاب درج می شود) ، ذکر کرده است.

با در نظر رفتن مطالب مطروحه و راهنمائی های خوانندگان محترم ، تصمیم بر این شد که این کتاب به بخشهای جدا بانه تجزیه شود و هر بخش ان با توضیحات و مثالهای بیشتری که به اسانی قابل فهم و یاد بیری باشد ، مجدداً به زبان فارسی ب ا برسد.

- محتوی مطالب این کتاب همانند ا اول ان می باشد ، ولی با توضیحات ، مثالها ، نقل قولها و اشعاری که از شعرای اذربایجان به ان افزوده شده ، بدین سان حجم ان بیش از سه برابر ا اول و دوم شته است، در نتیجه این کتاب به یک خود آموز دستور زبان ترکی اذربایجان مبدل شده است.

- به امید اینکه شما خوانندگان محترم ، نظریات انتقادی و همانا نارسائی هائی که به نظرتان می رسند ، به اطلاع من برسانید و بدین وسیله برای بهتر و کامل تر شدن ا ترکی ان به من یاری برسانید .

۲) سخنی در رابطه با ۱ کتاب :

در ۱ اول این کتاب ، دیوان ترکی فضولی ، اشعار علی اکبر صابر طاهرزاده (هو هو نامه) ، کتاب اصلی ایله کرم ، اشعار واحد ، کتاب دستور زبان وهاب زاده ، کتاب درسی و دستوری ترکی استانبولی به زبان المانی از آقای دکتر اُتو ایشیس و دکتر بلما امیرجان و کتاب درسی الوتکلی ون ایدین را در دسترس داشته و مورد استفاده قرار داده بودم که متأسفانه در ۱ کتاب ، درج اسامی آنان از یاد رفته بود. (۱)

بعد از ۱ اول ، کتابهای زیادی خریداری و همانا به کتابخانه دانش اه مونیخ (بخش تورکولوقی ، ترک شناسی) که در ان کتابهای مختلفی به زبان ترکی ، منجمله ترکی اذربایجان و فارسی ن اهداری می شود دسترسی پیدا کرده و از مطالب و شیوه کار انها نیز در این ۱ بهره برداری کرده ام.

در این ۱ ، از اشعار شعرای مختلف اذربایجان استفاده شده که اسامی انها در بخشهای مختلف همین کتاب در کنار قطعه شعرشان درج شده است ، اشعار بعضی از شعرائی نیز درج شده که کتاب انها در دسترس من نبوده ، ولی انها را از کتابهای آقای دکتر هیئت بنام اذربایجان ادبیات تاریخینه بیر باخیش [در دو جلد] و یا از کتاب آقای یحی شیدا بنام ادبیات اوچاغی ، رونویسی و به اسم خود شعرا درج کرده ام ؛ درج این اشعار، بمنظور قدردانی از خدمات آنان برای فرهنگ مردم و هم نین برای بهره برداری از انها بعنوان اثر تاریخی ، هم نین برای متنوع کردن مطالب و همانا برای نشان دادن صحت مطالب و... در نظر رفته شده است.

در تنظیم این کتاب (۱ سوم) ، از شیوه کار و مطالب کتابهای دستور زبان زیر نیز استفاده شده است :

معاصر ادبی اذری دیلی از دکتر زهتابی ، مبانی دستور زبان اذربایجان [در دو جلد] از دکتر محمد علی فرزانه ، انا دیلی ، از ابراهیم رف رف ، کتاب رامی قاسم حسن اُف - کامیل علیوف فریدون جلیل اف و کتاب دستوری لهجه ترکی استانبولی از آقای دکتر محمت هئنقیرمان بنام تورکجه دیل بیل سی در سال دو هزار . در آماده کردن ۱ اول این کتاب ، دوستان عزیز منجمله آقای دکتر عباد میرزا اوف ، و... به من یاری رسانده اند. بدین وسیله از علاقه و زحمات آنان و سایر دوستان عزیز قدر دانی کرده و با صمیم قلب تشکر می کنم .

(۱) در ۱ خارج ، اشتباه از خود من بود ؛ این اشتباه را قبل از ۱ تهران تلفنی با مسئول ۱ در میان نذاشتم و خواهش کردم که ان را اصلاح کند ؛ ولی وی نیز در ۱ کتاب ان را فراموش کرده بود .

۳) در رابطه با ریشه زبان ترکی :

a) ریشه اولیه زبان ترکی :

زبان ترکی ، زبان منشعب شده از زبانهای التای و اورالی می باشد. مهمترین زبانهایی که اساس و ریشه اولیه آنها را به زبانهای التای و اورالی نسبت می دهند به شکل زیر می باشند :

زبانهای زنده و رسمی در اروپا :	زبانهای زنده و رسمی در آسیا:
زبان فنلاندی	زبان انی
زبان مجاری	زبان مغولی
زبانهای وُلکائی	زبان کره یی
زبان اسلندی	زبان منوری
و ...	زبانهای مختلف ترکی

- توجه شود که بعضی از زبانهای اسکموئی در آسیا و همانا بعضی از زبانهای سرخ

وستان قاره امریکا نیز جزء روه مذکور شمرده می شوند.

b) زبان ترکی به لهجه های مختلف تقسیم می شود.

- بخشی از لهجه های زبان ترکی به شکل زیر می باشند :

ترکی کاتارتائی	ترکی التائی	ترکی تاتاری	ترکی ترکیه (استانبولی)
ترکی یاقوتی	ترکی بالکانی	ترکی قیرقیزی	ترکی اذربایجانی
ترکی اویغور شرقی	ترکی ملداوی	ترکی باشقورتی	ترکی ازبکی
ترکی جوواشی	ترکی هاکازی	ترکی قارا کالی	ترکی ترکمنی
ترکی قبرسی	ترکی قارائائی	ترکی تاوائی	ترکی اویغوری
ترکی نوقائی	ترکی تاوائی	ترکی داغیستانی	ترکی قازاقی

و ...

(مقدمه :

- در این کتاب همراه خط عربی از خط لاتین نیز استفاده شده است زیرا الفبای عربی که الفبای ترکی نیز از آن گرفته شده، نه تنها برای توضیح و صرف افعال زبان ترکی نارسا است، بلکه مشکلاتی نیز برای نوشتن و خواندن صحیح و آموزش سریع آن ببار می‌آورد، را که بعضی از حروف الفبای عربی و بویژه حروف صدادار آن با حروف الفبای ترکی هماهنگی ندارند. مثلاً برای فهماندن حرف آ ، آن را در اول کلمه به شکل ا ، ا ، ا ، ا ، در وسط کلمه به شکل ه و یا به شکل ه همزه و در آخر کلمه به شکل ه ، ه می‌نویسند و همین حروف ö, ü, u, o را به شکل او ، اؤ ، ؤ ، و ، او ، ئو ، عو ، أ ، و... مورد استفاده قرار می‌دهند که هیچ‌کدام آنها با اصوات حروف ترکی هماهنگی کامل ندارند.

- در زبان ترکی آذربایجان نه (۹) حرف صدادار موجود است که آنها نزدیک به ۹۰ درصد ساختمان و ترکیب این زبان را تشکیل می‌دهند.

- زبان ترکی علاوه بر حروف صدادار حروف دیر هم دارد که زبان عربی آن را ندارد، (مثل: ، ، ،) و زبان عربی نیز حروفی دارد که مورد استفاده ترک زبانها نمی‌تواند قرار گیرد. (برای مثال در مقابل ز، ذ، ض، ظ یک Z ز بیان می‌شود.)
- بنظر می‌رسد استفاده از خط لاتین همراه خط عربی میتواند کمک زیادی به آموزش سریع و نوشتن صحیح زبان ترکی باشد.

- در این کتاب ترجمه لغت به لغت بعضی از جملات ترکی به زبان فارسی مفهوم واقعی آنها را نمی‌رساند بنا بر این از واژه‌های و جملات استفاده می‌شود که مفهوم مترادف با آنها را بیان می‌کنند.

- برای بعضی از واژه‌های دستوری که از لحاظ مضمون تفاوتی با واژه‌های فارسی دارند توضیحاتی در آغاز مطلب ذکر شده داده می‌شود. مثال:

مصدر ، فعل ، فعل آینده نزدیک و ماضی و...

فهرست مطالب :

عنوان بخشهای مختلف - شماره صفحه

توضیحات مقدماتی :

- ۱ (۱) پیش فتار :
- ۲ (۲) سخنی در رابطه با a کتاب :
- ۳ (۳) در رابطه با ریشه زبان ترکی :
- (مقدمه :
- (فهرست کتاب

بخش یکم

- ۹ (۱) توضیحات در رابطه با الفباء :
- ۱۰ (۲) حروف و الفباء ترکی اذربایجان :
- ۱۲ (۳) شیوه بیان حروف ترکی اذربایجان :
- ۲ (اسامی الفباء و وزی نامیدن آنها :
- ۲ (ویژه های الفبای عربی در زبان ترکی اذربایجان :
- ۳ (عدم هموائی الفبای عربی با حروف زبان ترکی اذربایجان :
- ۳ (۷) الفبای لاتین و وزی هموائی آنها با حروف زبان ترکی و... :

بخش دوم

- ۷ (۱) حروف و تجزیه آنها در ترکیب کلمه :
- ۹ (۲) طریقه ترکیب سیلاب و کلمه و هجی کردن آنها :
- ۳ (۳) در زبان ترکی اذربایجان حروف در ترکیب کلمه و سوند و... :
- ۷ (وزی تفاوت اهند تن صدای حروف و اصول هماهنگی :
- (حروف صدادار و تجزیه آنها... :
- ۳ (حروف صدادار فعال و نحوه بکار گیری آنها ..
- هماهنگی کو لك :
- ۹ - هماهنگی بزر :
- ۷ (۷) نحوه بکار گیری حروف در ترکیب کلمه و سوند :

فهرست مطالب :**عنوان بخشهای مختلف - شماره صفحه**

۸	(۸) حروف بی صدا و تقسیم بندی آنها به دو گروه ضعیف و قوی
۸	- حروف بی صدای قوی :
۸۷	- حروف بی صدای ضعیف :

بخش سوم :

۹	(۱) کلمه :
۱۰۷	(۲) اسم :
۱۲	(۳) اسم و علائم جمع :
۱۳۲	(فاعل :
۱۳	(اسم فاعلی :
۱۳۸	(مصدر :
۱	(۷) اسم مصدری :

بخش چهارم :

۱۷	(۱) ضمائر منفصل شخصی :
۱۹	(۲) ضمائر متصل شخصی :
۱۰	(۳) طریقه صرف کلمات با فعل ایماک :
۱	(ضمائر نامشخص شخصی :
۱	(ضمائر اشاره ای :
۱۷	(ضمائر انعکاسی و فرمهای مختلف آن :

بخش پنجم

۱۷۲	(۱) اسم و حالت‌های تصریفی آن :
۱۷۸	(۲) ضمائر شخصی در حالت‌های تصریفی :
۱۸۰	(۳) وزن ی بکار گیری و عملکرد حالت‌های تصریفی اسم و ضمیر در جمله :
۱۸۳	(حالت مفعول با واسطه در (ده، دا) با اسم و ضمیر و کلمه ربطی کی .
۱۸۹	(سونند ملکی و عملکرد آن :
۱۹	(سونند ملکی و وزن ی تکرار آن در ترکیب اسم و اسم نسبت داده شده: .

فهرست مطالب :عنوان بخشهای مختلف - شماره صفحه

- ۷) اسمی که آخرین حرف ان صدادار باشد با يك حرف س صرف می شود: ۲۰۱
- ۸) سوند ملکی در ترکیب با کلمات تك سیلابی : ۲۰۳
- ۹) سوند ملکی و حذف ان در محاوره از اسم نسبت داده شده : ۲۰
- ۱۰) مخفف شدن سوند ملکی از اسمی که آخرین حرف ان صدادار می باشد : ۲۰
- ۱۱) سوند ملکی همراه اسم باحالت مفعول با واسطه در و کلمه ربطی کی : ۲۰۹
- ۱۲) تغییر سوند اسم نسبت داده شده به دوم و سوم شخص مفرد : ۲۱۲

بخش ششم : صرف حالت های تصریفی ضمائر اشاره ای و انعکاسی

- ۱) صرف حالت های تصریفی ضمائر اشاره ای : ۲۱۹
- ۲) حالت های تصریفی ضمیر انعکاسی اؤزوم : ۲۲۲
- ۳) تکرار ضمیر انعکاسی اؤزوم همراه سوند ملکی و کلمه ربطی کی : ۲۲۹
- (ضمیر انعکاسی کند : ۲۳۰
- (ضمیر انعکاسی بیله : ۲۳۱
- (ضمیر انعکاسی اؤزه özgə : ۲۳۲
- ۷) ضمیر انعکاسی باشقا başqa : ۲۳
- ۷) کلمه بیر بعنوان ضمیر مشخص و نام مشخص عددی در فرم کلمه انعکاسی: ۲۳

- ۷) بخش هفتم : ۱) کلمات تعلقات ملکی همراه با اضافه (ضمیر) ملکی : ۲۳۹
- ۲) کلمه وار ، یؤخ با سوند ملکی : ۲۳

۸) بخش هشتم ؛ کلمات مختلف وصفی، قیدی و ربطی و سوندی :

- ۱) صفت و انواع ان : ۲۱
- ۲) قید و انواع مختلف ان : ۲۹
- ۳) حروف اضافی (قید و یا صفت اهلیت) ، لی (li) : ۲۷
- (قید علت و سوال و... : ۲۷۷
- (کلمات ربطی و علائم و حروف مختلف ربطی : ۲۸۹
- (حروف ربطی له ، لا و حروف اضافی اینن : ۳۰۰
- حروف ربطی ده ، دا و جه cə (علامت مخصوص زبان) : ۳۱۰

فهرست مطالب

شماره صفحه	عنوان بخشهای مختلف
۳۱۳	۷) سوند و اصول بکارگیری ... :
۳۱	۸) کلمات و علائم نفی و میانوندی ها و ... :
	۹) بخش نهم (فعل انواع مختلف فعل):
۳۲۳	۱) فعل کامل و ناکام و سوند صرفی و یا فعل ایملک :
۲۲۹	۲) صرف فعل در زمان حال :
۳۳۸	۳) صرف فعل مصدری در زمان حال :
۳ ۳	(صرف فعل در زمان آینده نزدیک :
۳ .	- مفاهیم دیگر فعل آینده نزدیک :
۳	(صرف فعل به شکل امری :
۳ .	- تغییر ترکیب فعل در صرف:
۳	(صرف فعل آینده دور :
۳۷.	۷) فعل فاعلیت صفتی :
۳۷	۸) فعل در لحظه آغازین کار :
۳۸.	۹) فعل از آغازین کار .
۳۸	۱۰) فعل تا انتهای کار :
۳۸۸	- فعل فاعلیت صفتی در فرم صفت ، اسم و حالت های تصریف اسم :
۳۹۱	۱۱) فعل کمکی و فرم های مختلف آن :
۲۷	۱۲) فعل التزامی و فرم های مختلف آن :
۱۸	۱۳) فعل ارزویی :
۳	۱) فعل امری ارزوی و ... :
۳	۱) فعل شرطی و فرم های مختلف آن :
۳	- فعل شرطی غیر واقعی و نحوه صرف آن :
۱	۱) فعل شرطی واقعی در زمان حال ، آینده نزدیک و دور :
۳	۱۷) فعل مجهولی و فرم های مختلف آن :

بخش یکم :

(۱) توضیحات در رابطه با الفباء :

در این کتاب ، همراه الفبای عربی از الفبای لاتین نیز استفاده شده است ، زیرا الفبای عربی که الفبای ترکی نیز از آن گرفته شده است ، نه تنها برای توضیح و صرف افعال زبان ترکی نارسا است ، بلکه برای نوشتن و خواندن صحیح و آموزش سریع آن مشکلاتی نیز بیار می‌آورد ؛ را که بعضی از حروف عربی و بویه حروف صدادار آن با حروف زبان ترکی همخوانی و هموائی نداشته است . حروف صدادار در زبان ترکی آذربایجان نه (۹) عدد می‌باشد که آنها تقریباً نزدیک به هـ در صد ساختمان و یا ترکیب کلمات و سوند آنها را تشکیل می‌دهند که نوشتن و خواندن آنها با خط عربی ، بسیار مشکل می‌باشد. مثال :

برای فهماندن حرف صدادار ا ، آن را در اول کلمه به شکل ا ، اء ، ع و در آخر کلمه به شکل ئ ، ه ، ه می‌نویسند .

بهار حرف صدادار o, u, ü, ö ، با الفبای عربی به شکل او ، او ، و ، و ، او ، ئو مورد استفاده قرار گرفته شده که اصوات هی کدومی آنها با اصوات و اوهای حروف زبان ترکی هماهنگی و هم‌وائی کامل نداشته است .

علاوه بر مطالب مذکور ، زبان عربی حروفی دارد که آنها مورد استفاده ترک زبانها نمی‌توانند قرار بپیرند : الفبای عربی بهار حرف ز ، ذ ، ض ، ظ دارد که همه آنها در زبان ترکی به شکل حرف z تلفظ می‌شوند . حروف ذ ، ض ، ظ تنها در کلمات عربی و فارسی که داخل زبان ترکی شده اند مورد استفاده قرار می‌گیرند .

– بنظر می‌رسد ، استفاده از الفبای لاتین در کنار الفبای عربی ، کمک زیادی به آموزش سریع و نوشتن صحیح کلمات زبان ترکی می‌کند .

ترجمه لغت به لغت بعضی از واژه‌های ترکی به زبان فارسی مفهوم واقعی آنها را نمی‌رساند ، بنابراین در این کتاب از جملات و واژه‌هایی استفاده می‌شود که مفهوم مترادف با آنها را بیان می‌کنند .

۲) حروف و الفباء ترکی اذربایجان :

اصواتی که انسان از دهان و یا لملو خارج می کند، در این کتاب اوها می نامیم. اوهای که برای رساندن مقصودی در ترکیب کلمه بکار رفته می شوند حروف می نامیم. حروفی که بوسیله علائم مختلف نوشته و یا خوانده می شوند الفباء می وئیم.

حروفی که در زبان ادبی ترکی اذربایجان به شکل الفبا در آمده اند ۳۲ عدد می باشند که با خط عربی و لاتین به شرح زیر نوشته و در ترکیب کلمات بکار رفته می شوند :

الفبای لاتین	الفبای عربی	نحوه بکار گیری الفباء در نوشتن کلمات ترکی
a , A	آ ، ا ، عا ، - عا	adam ، ana ، انا ، اَمان ، عادت
b , B	ب ، ب	baba ، baci ، باجی ، bibi (بی بی)، آدب
c , C	ج ، ج	ac ، acı ، جوجه ، cavab ، جاواب
ç , Ç	- ،	çiğək ، چِک ، çalmaq ، الماق ، قو
d , D	د ، د	dədə ، داداش ، میداد (مِداد)
ə , Ə	آ ، ه ، ه ، ع ، -	əl ، əl ، Həmid ، ننه ، nənə ، عباس
e , E	ائ ، ئ ، ا ، - ، ع ، ئ	Ebad ، عباد ، eşit ، ائشیت ، اطاعت [ايطاعت]
f , F	ف ، ف	fal ، فال ، fələk ، فَلك ، فəhlə ، فَحله ، عَلف
g , G	- ،	gəl ، گال ، get ، گت ، gü ، گول ، göl ، گؤل
q , Q	ق ، ق	qardaş ، قارداش ، qəhvə ، قهوه ، alaq ، الاق
h , H	ه ، ه ، ه ، ح ، ح	Həsən ، حَسَن ، həmişə ، هَميشه ، əhər ، اهر
ğ , Ğ	غ ، غ	ğonça ، غُونْچا ، ağız ، اغيز ، boğaz ، بوغاز
ı , I	اي ، ي ، ي ، ي	ıldırım ، ايلديريم ، ışığıq ، ايشيqliq ، دایي
i , İ	اي ، ي ، ي ، ي	iş ، ايش ، iki ، ايكي ، diş ، ديش ، dəmir ، دَمير

الفبای لاتین	الفبای عربی	بکار گیری الفباء در نوشتن کلمات ترکی
j , J	، -	japon ان ، jest است ، juqul قۇل
k , K	ك ، ك	kərəm کرم ، kal کال ، babək بابک
l , L	ل ، ل	lalə لاله ، lal لال ، lap لا ، قال
m , M	م ، م	mama ماما ، dəmir دَمیر ، kərim کَریم
n , N	ن ، ن	nənə ننه ، nar نار ، nəxcəvan نَخجوان
o , O	ا، اُ، عُ، و، ؤ	on اون، omman عُمان، اُکتبر، دۇلماق، سۇن
ö , Ö	ا، و، اُ، عُ، ؤ	ölkə اولکه ، öpmək اؤمک ، بؤلْمک ، عُمر
p , P	، -	pəncərə پنجره ، parça پارچا ، top تو
r , R	ر ، ر	reyhan رْیحان ، araz اراز ، əhər اهر
s , S	ث ، ص ، ص ، س ، س	səlcüq سَلجۇق، səbr صبر، sabah صباح، ثواب
ş , Ş	ش ، ش	şənlik شَنْلیک ، şəhər شَهْر ، daş داش
t , T	ت ، ت ، ط	tarix تاریخ ، tatar تاتار ، otaq اطاق ، تات
u , U	ا، و	uşaq اۇشاق ، doğru دۇغرو ، ulduz اۇلدوز
ü , Ü	او ، او ، و	ürək اورک ، düşünmək دوشونْمک ، دؤزْمک
v , V	و ، و	vəli وْلی ، ev ائو ، vurmaq وۇرماق
y , Y	ی ، یی ، ی	yalqız یالقیز ، yaylıq یایلیق ، yay یای
x , X	خ ، خ	yaxşı یاخشی ، xəbər خبر ، xəmir خمیر ، توخ
z , Z	ظ ، ض ، ض ، ذ ، ز	zəmir زَمیر، zat ذات ، Zöhrə زهره ، zəfər ظَفْر

– به شعری از نسیمی که باورهای خود را، به نام سی دو حرفی مخصوص ترکی اذربایجان می‌باشد، بیان کرده است،

توجه کنید: من اوتوز ایکی حروفم لم یزل یوخدور اورتاغیم نه مثلیم نه بدل